

Діна Фоменко,

н. с. сектору естампів та репродукцій НБУВ

О. Смирнова-Россет та її оточення в портретах сучасників (із фондів сектору естампів та репродукцій НБУВ)

Прижиттєвий портрет О. Й. Смирнової-Россет. 1834—1835 рр.
Репродукція з акварелі П. Ф. Соколова

Природа була щедрою до неї, а доля прихильною. Вона мала розум, багатство, здобула чудову освіту, була знатного роду і займала гідне місце у вищому світі. Її оточували люди, які глибоко поважали й любили її.

Йдеться про Олександрю Йосипівну Смирнову-Россет (1809—1882). Вона вважала себе україновою, бо народилася в Україні, хоча батьківське коріння було французьке, а мати (німкеня за походженням) мала родинні зв'язки з останнім царем Грузії Георгієм XII. Від Россетів Олександра Йосипівна успадкувала жвавність і дотепність, від Лорерів — витонченість і деякий, властивий німцям, педантизм; від матері — любов до України і музичальність, від грузинських предків (Ціція нових) — східну вроду, емоційний характер і релігійність.

Почувалася добре лише в Україні, в маєтку матері, де на живописних берегах притоки Інгулі Громоклеї пройшло дитинство Олександрі¹.

Дім у Петербурзі, осередок культурного життя столиці, був відкритим для друзів, а це — В. А. Жуковський, І. С. Тургенев, М. М. Карамзін, брати І. та К. С. Аксакови, О. С. Пушкін, М. В. Гоголь, М. Ю. Лермонтов та ін. Гостювали в Смирнової-Россет досить часто т. зв. «арзамасці», — П. П. Вяземський, В. Ф. Одоевський, І. А. Крилов, М. І. Гнедич, М. І. Глінка та інші члени літературного гурту.

У салоні Смирнової-Россет кращі представники інтелектуальної еліти Росії читали нові твори, обговорювали театральні прем'єри, художні виставки, періодичні видання, лунала музика. Саме тут прозвучали деякі перші романи М. І. Глинки.

Віртуозна майстерність російського художника П. Ф. Соколова донесла до нас романтичний образ тієї, хто був душею цих вечорів. Пік творчості митця збігся у 1820—30-х роках з розквітом акварельного портрета. Легкими дотиками пензля моделюючи обличчя і широко й вільно трактуючи одяг, митець зумів повною мірою використати колористичні властивості цього графічного жанру. Перед нами, ніби на одному диханні, написаний портрет жінки — чарівної, розумної, граціозної.

У секторі естампів та репродукцій НБУВ зберігається і рідкісний прижиттєвий, 1815 р., портрет М. М. Карамзіна, різцем по міді, що належить руці О. О. Флорова, кращого учня видатного Ігнатія Себастьяна Клаубера. З оригіналу В. А. Тропініна² зроблений під час його перебування в Петербурзі.

Безперечним на культурну атмосферу вітальні Олександрі Йосипівни є вплив М. М. Карамзіна, автора журналу «Вестник Европы», 12-томної «Истории государства Российского».

© Фоменко Д. Д., Київ, 2000

Прижиттєвий портрет М. М. Карамзіна. 1815 р. Гравюра різцем на міді О. О. Флорова за оригіналом В. А. Тропініна

Портрет О. С. Пушкіна. Хромолітографія М. К. Брезе з акварелі П. Ф. Соколова

З Пушкіним О. Й. Россет познайомилася в 1828 р. Між ними одразу склалися добрі дружні стосунки. Поет часто довіряв їй свої задуми, читав нові твори, прислухався до її зауважень і порад. Цінуючи літературні здібності Олександри Йосипівни, він рекомендував їй вести записи і для цього навіть подарував у 1832 р. альбом із влучним віршованим епіграфом. Так, завдячуючи Пушкіну, Россет залишила спогади, які й сьогодні становлять інтерес.

У колекції гравюр НБУВ є кілька прижиттєвих портретів поета. Це портрет на сталі англійського аквареліста і гравера пунктиром Томаса Райта,

учня М. І. Уткіна, та хронолітографія М. К. Брезе з акварелі П. Ф. Соколова. Відомий фотограф ХІХ ст. С. Л. Левицький писав: «Я знав Пушкіна в 1832 році й обличчя його запам'ятав добре. Коли мені вперше показали акварель Соколова, я одразу ж сказав: «Це єдиний справжній Пушкін»³. Додамо лише, що П. Ф. Соколов зробив портрет поета з натури 1836 р., а гравер М. К. Брезе обережно і гранично точно переніс це зображення на кілька каменів, щоб відтворити кольори.

1832 р. О. Й. Россет вийшла заміж за друга О. С. Пушкіна, російського дипломата М. М. Смирнова (згодом калузький, а потім петербурзький

Портрет М. В. Гоголя. Гравюра на сталі за оригіналом О. А. Іванова

Прижиттєвий портрет М. М. Смирнова. 1835 р. Літографія [?] Вернера за оригіналами Франца Крюгера

губернатор). Чоловік Олександр Йосипівни був одним з небагатьох, які ще за життя Пушкіна розуміли значення його як особистості, поета і мислителя.

У колекції аркушевих матеріалів НБУВ зберігається шойно атрибутований рідкісний примірник прижиттєвого літографічного портрета М. М. Смирнова з оригіналу німецького живописця Франца Крюгера⁴.

З 1833 р. в домі Олександр Йосипівни постійно бував і М. Ю. Лермонтов, котрий присвятив їй один із своїх чудових віршів «Без вас хочу сказати вам много», в якому з гіркотою визнає, що зайняти розум цієї жінки він не в змозі.

Портретів поета небагато, тим більше графічних. У колекції сектору естампів та репродукцій НБУВ зберігається один з кращих. Це — витончена робота на сталі з прижиттєвого портрета олією К. А. Горбунова, руки невідомого гравера у Лейпцізі.

Знайомство М. В. Гоголя з О. Й. Россет (були однолітками, обоє народилися в Україні) відбулось десь у травні 1831 р. Він відчував себе в товаристві Олександр Йосипівни добре, легко, невимушено (Россет читала йому вірші українською мовою, він їй — свої твори).

Понад 10 років (коли Гоголь жив за кордоном) до самої смерті письменника в 1852 р. продовжувалось їх листування.

Тільки завдяки Смирновій-Россет цар Микола I наказав зробити все, щоб підтримати його, надати грошову допомогу для закінчення другої частини «Мертвых душ».

Під час перебування письменника в Італії (1841) російський художник О. А. Іванов, його приятель,

написав портрет Гоголя олією. Праця належить, безперечно, до найвдаліших, бо вражає не тільки технічною досконалістю, а й умінням передавати індивідуальні риси людини. Гравюра на сталі з цього оригіналу О. А. Іванова зберігається в секторі естампів та репродукцій НБУВ. Другий портрет Гоголя, літографічний, — робота Е. О. Дмитрієва-Момонова, датований 5 березня 1852 р., виконано в притаманній художнику контурній манері⁵.

Олександра Йосипівна Смирнова-Россет пішла з життя 1882 р. З приводу її смерті в газеті «Русь» І. С. Аксаков надрукував статтю. В ній є такі рядки:

«Ім'я її було не тільки дороге кожному, хто мав нагоду особисто знати Олександрю Йосипівну, але відоме й пам'ятне всім, кому безпосередньо близька відданість тій блискучій літературно-суспільній епосі, в якій Пушкін з цілою плеядою поетів був законодавцем і представником, а Смирнова однією із витончених прикрас»⁶ (пер. з рос. — ред.).

¹ А. И. Смирнова и Н. В. Гоголь. Письма к Гоголю Смирновой: 1844—1851 гг. // Рус. старина. — 1888. — Т. 60. — С. 133—134.

² Василий Андреевич Тропинин: Исследования, материалы. — М.: Изобразит. искусство, 1982. — С. 134.

³ Либрович С. Пушкин в портретах. — СПб., 1890. — С. 42.

⁴ Московская изобразительная пушкиниана. Изд. 3-е, перераб. / Авт.—сост.: Л. И. Вуич, Е. В. Муза, Е. В. Павлова. — М.: Изобразит. искусство, 1991. — С. 199—200.

⁵ М. В. Гоголь: Фотовыставка / Автор А. Гордин. — Л.: Художник РСФСР, 1989. — С. 27.

⁶ Русь. — 1882. — № 37. — С. 10.